

УДК 332

С. Гречана

S. Grechana

**ТЕРИТОРІАЛЬНІ ВИРОБНИЧІ СИСТЕМИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ****TERRITORIAL PRODUCTION SYSTEMS: REGIONAL ASPECT**

*У статті досліджено сутність територіальної виробничої системи та її взаємозв'язків з регіоном. Визначено, що існують розбіжності у наукових підходах до цього поняття. Узагальнення основних тлумачень дозволило виділити основні форми існування територіальних виробничих систем. Обґрунтовано необхідність розгляду функціонування цієї системи тільки у регіональному аспекті. Встановлено взаємну стійку залежність між результатами діяльності територіальної виробничої системи та розвитком регіону. Запропоновано використання кластерів для вирішення ряду регіональних проблем як прогресивної форми інтеграційних утворень.*

**Ключові слова:** територіальна виробнича система, регіональний розвиток, інтеграція, об'єднання підприємств, кластер.

*В статье исследована сущность территориальной производственной системы и ее взаимосвязь с регионом. Определено, что существуют расхождения в научных подходах к данному понятию. Обобщение основных разъяснений позволило выделить основные формы существования территориальных производственных систем. Обоснована необходимость рассмотрения функционирования данной системы только в региональном аспекте. Установлена взаимная устойчивая зависимость между результатами деятельности территориальной производственной системы и развитием региона. Предложено использование кластеров для решения ряда региональных проблем как прогрессивной формы интеграционных образований.*

**Ключевые слова:** территориальная производственная система, региональное развитие, интеграция, объединение предприятий, кластер.

*In the article the essence of territorial production system and its relationship with the region are investigated. It is determined that there are differences in scientific approaches to this concept. Generalization of basic interpretations allows to identify the main forms of the existence of territorial production systems. The necessity to consider the functioning of the system only in regional aspect is substantiated. Mutual stable relationship between the results of territorial production system activity and regional development is established. The use of clusters to solve a number of regional issues as progressive form of integration formations is offered.*

**Keywords:** territorial production system, regional development, integration, enterprises association, cluster.

**Актуальність проблеми.** Сучасний стан економіки України потребує негайної мобілізації всіх наявних ресурсів не тільки для підвищення рівня життя населення, а й забезпечення нового поштовху для розвитку виробничого комплексу країни та регіонів.

Світова практика засвічує, що застосування принципів децентралізації в цьому напрямі дозволяє досягти позитивної динаміки у вирішенні соціально-економічних проблем значної кількості суб'єктів територіально-адміністративного устрою, особливо найбільших з них. В першу чергу, цьому сприяє наближення управлінських повноважень до об'єктів управління. По-друге, економічні умови для суб'єктів господарювання та розвитку галузей створюються саме на регіональному рівні. Крім того, фінансово-економічна автономність регіонів дозволить у ході кожного наступного відтворювального циклу нарощувати в кількісному і якісному вимірі обсяги виробництва та споживання.

Тому в умовах посилення кризових явищ в економіці, загострення асиметрії регіонального розвитку, порушення існуючих механізмів взаємодії економічних суб'єктів саме виробничий комплекс регіону виступає як економічна основа системи регіонального управління, стабільність та ефективність роботи якого має забезпечити необхідне соціально-економічне зростання. В контексті світових глобалізаційних та інтеграційних процесів актуалізується значення територіальних виробничих систем, які за рахунок використання нових форм співпраці чи укрупнення можуть підвищувати конкурентоспроможність і прибутковість, незважаючи на негативний вплив зовнішнього середовища.

**Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій.** Теоретико-методологічні засади вирішення проблематики створення, діяльності та розвитку територіальних виробничих систем відображені в працях відомих вітчизняних вчених, серед яких Є. Бойко [1], В. Василенко [2], М. Долішній [3], В. Захарченко [4], М. Кизим [5], О. Мартякова [6], В. Пономаренко [7], Г. Савіна [8] та інші. Незважаючи на те, що отримані результати дозволили сформувати підґрунтя для наукових пошуків щодо оптимізації господарства регіону через утворення нових територіально-виробничих форм об'єднань, широкий спектр проблемних моментів залишається невирішеним.

Недостатньо розробленими є наукові підходи щодо сутності та основних закономірностей функціонування територіальних виробничих систем, їхніх типів і складу, а питання щодо їх просторового розвитку чи основних параметрів оцінювання залишаються достатньо дискусійними, потребуючи вирішення.

**Метою** статі є обґрунтування підходів до з'ясування сутності територіальних виробничих систем з точки зору їх просторової організації та взаємовідносин з іншими економічними суб'єктами у регіональному аспекті.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** Негативні тенденції сучасного розвитку потребують комплексного підходу до їх подолання, основа яких має будуватися на всебічній інтеграції як підприємств, так і регіонів. Зростання конкуренції підштовхує суб'єктів економіки до пошуку більш ефективних форм співробітництва, стимулює появу інтеграційних утворень. Як свідчать зарубіжний досвід та успішна практика деяких українських об'єднань, створення та активізація діяльності просторових мережевих структур забезпечують злиття науки і виробництва, прискорюють динаміку соціального прогресу на конкретних територіях, підвищуючи їх конкурентоспроможність та формуючи точки зростання. Об'єктами для цих процесів виступають прості та складні виробничі системи.

Зазвичай під виробничою системою розуміють складно впорядковану (ієрархічну) та взаємопов'язану сукупність елементів, що функціонує з метою виробництва кінцевої продукції (товарів, робіт, послуг). Навколо цього фундаментального, з точки зору місця в системі економічного розвитку, поняття точиться широка полеміка, пов'язана не стільки з визначенням сутності, мети діяльності, основних ознак, функцій чи принципів організації, а з приводу визначення масштабів діяльності. Тобто виникає питання, чи можна вважати такою системою підприємство з його виробничим циклом та структурними підрозділами, або це є підприємство з зовнішніми зв'язками, чи вже об'єднання підприємств.

Унітарні чи невеликі корпоративні виробничі структури мають значно менше власних засобів для технічного переозброєння, реконструкції, купівлі сучасного обладнання та технологій. Вони зазвичай мають проблеми із залученням висококваліфікованих працівників, оскільки не вирізняються належним розміром оплати праці. За інших рівних умов їм набагато складніше вийти за межі регіонального ринку, тим більше пробитися на міжнародні.

Для вирішення цих та інших проблем власники таких виробничих структур (виробничих систем) зазвичай обирають інструменти інтеграційного розвитку залежно від потреб та можливостей. Використання як суб'єктів власних структурних підрозділів чи філій (внутрішня інтеграція) ускладнює ієрархію керованих та керуючих елементів, однозначно перетворюючи невелику виробничу структуру на виробничо-господарську систему.

Виробничо-господарська система «являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів матеріально-технічної і соціальної природи з високим рівнем взаємодії внутрішніх компонентів, розвиненими господарськими та управлінськими зв'язками, головна мета діяльності яких полягає у виробі, виробництві і реалізації певних видів продукції для досягнення позитивного кінцевого фінансового результату» [9, с. 119].

Застосування інструментів зовнішньої інтеграції, яка передбачає участь інших суб'єктів господарювання (партнерів чи конкурентів) зі створенням нової вертикально чи горизонтально інтегрованої структури, приводить до просторової організації виробничої системи.

Під ознаки інтегрованої структури чи господарського об'єднання підприємств потрапляє територіальна виробнича система чи промислова територіальна система, яка ототожнюється з «господарськими суб'єктами корпоративної власності (всі акціонерні товариства виробничого профілю)» [10, с. 19].

Більш детально описує таку систему інше визначення: «Промислова територіальна система – це сукупність суб'єктів господарювання регіону (два і більше), які поєднані організаційно-технологічними процесами виготовлення промислової продукції та займаються обробкою сировини,

виготовленням кінцевої продукції з цієї сировини ... Обов'язковою умовою визначення територіальної промислової системи є розміщення переробних промислових підприємств, які виробляють кінцевий продукт, на території регіону». [11, с. 39].

На думку Бойка Є. І., територіальна виробнича система – «це складна динамічна система, яка є організованою сукупністю підприємств і виробництв, пов'язаних між собою економічними, фінансовими та технологічними зв'язками у багатовимірному економічному просторі» [1, с. 32], маючи, за словами Василенка В. М. [3, с. 40], «жорсткі просторові зв'язки між ресурсами і підприємствами, що їх експлуатують, різноманітні форми власності на засоби виробництва і складність процесу кооперування учасників суспільного виробництва».

Крупін В. Є. стверджує, що це «середні і великі підприємства, а також їх об'єднання, основним видом діяльності яких є виробництво продукції і які характеризуються мінімальними річними обсягами реалізації у розмірі 500 тис. євро (за середньорічним курсом Національного банку України) та річною середньообліковою чисельністю працівників понад 50 осіб» [12, с. 13].

Таким чином, до різновидів форм територіальних виробничих систем належать об'єднання підприємств, які можуть існувати у вигляді корпорації, концерну, холдингу, фінансово-промислової групи, стратегічного альянсу, кластеру (рис. 1).



Рис. 1. Види територіально-виробничих систем

Вони мають певні відмінності за ступенем юридичної самостійності, виробничої спільності та об'єднання господарської діяльності, та їм всім притаманна одна спільна риса. Будь-яка з цих інтегрованих структур стає невід'ємною частиною не тільки території, а господарства певного регіону, перетворюючись на форму просторової організації його продуктивних сил, забезпечуючи єдність виробничими зв'язками своїх елементів з іншими економічними суб'єктами регіону, а також використання місцевих ресурсів і умов.

Кожне таке об'єднання не є первинною відтворювальною ланкою господарського механізму регіону, але відіграє визначальну роль у його ефективному функціонуванні, бо саме існування і поширення ТВС розкривають потужний потенціал інтеграційних процесів розвитку, сприяючи економічному та соціальному зростанню.

Тому в регіональному аспекті територіальна виробнича система – це форма найбільшої концентрації виробничих ресурсів, скупчення комунікаційних зв'язків та відносин, осередки ділової активності та бізнес-культури. Зростання темпів їх розвитку прямо та опосередковано впливає на зростання економіки регіону і наповнення дохідної частини його бюджету, що, у свою чергу, приводить до реалізації програм соціального розвитку та зростання рівня життя населення. Саме тому питання функціонування та розвитку територіальних виробничих систем мають розглядатися також у регіональному аспекті.

Розвиток територіальних виробничих систем як великих господарюючих суб'єктів досить відчутно впливає на стан розвитку регіону. В свою чергу, суспільно-політичні процеси у державі і регіоні безпосередньо чи опосередковано впливають на функціонування та результати діяльності територіальної виробничої системи, швидко змінюючи можливості реалізації їхнього потенціалу. Тому управління інтеграційними утвореннями має базуватися на механізмах виробничої кооперації між великими і малими суб'єктами ринку, про що свідчить і практичний досвід ряду зарубіжних і деяких

вітчизняних виробників. Мобілізувати цей ресурс – мережевої організації території – дозволяють кластери, які мають інструменти сприяння та підтримки підприємницької діяльності як на рівні кожного окремого члена кластеру, так і на рівні їх спільної діяльності.

Кластерний підхід є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку. Створення кластерів «сприятиме забезпеченню швидкого економічного зростання, відродженню вітчизняного виробництва, розвитку виробничого співробітництва на основі спеціалізації і кооперування, підвищенню ефективності інноваційного розвитку регіонів, є ефективним способом залучення прямих іноземних інвестицій» [13, с. 26].

**Висновки.** Вирішення проблем регіонального розвитку можливе різними шляхами, серед яких найбільш раціональним є активне застосування інтеграційних процесів. Похідною від них визначено територіальну виробничу систему, яка є формою просторової організації продуктивних сил регіону та діяльність якої тісно взаємоузгоджена з соціально-економічним зростанням відповідної території. Цей зв'язок обумовлює актуалізацію переорієнтації регіонального управління на пошук нових форм кооперації між малими та великими суб'єктами господарювання, інструментом якого можуть бути розглянуті кластери.

Створення кластерів сприятиме забезпеченню прискореного соціально-економічного розвитку регіонів, раціонально використовуючи територіальний простір і ресурси.

#### Список використаної літератури

1. Бойко Є. І. Концептуальні засади моделювання просторового розвитку територіально-виробничих систем / Є.І. Бойко // *Регіональна економіка*. – 2007. – № 1. – С. 28–34.
2. Василенко В. М. Теоретичні проблеми регіональної економіки / В. М. Василенко // *Економіка і регіон*. – 2010. – № 3 (26). – С. 35–42.
3. Долішній М. І. Територіальна суспільна система як об'єкт дослідження регіональної економіки України / М. І. Долішній, Л. Т. Шевчук, Я. В. Шевчук // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна суспільна система : зб. наук. праць*. – Вип. 3, ч. 1. – Львів : Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2004. – 446 с.
4. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України : [монографія] / В. І. Захарченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 548 с.
5. Кизим Н. А. Организация крупномасштабных экономико-производственных систем / Н. А. Кизим. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 108 с.
6. Механизмы управления развитием социально-экономических систем : [монография / ред. Е. В. Мартякова] ; Донецк. нац. техн. ун-т. – Донецк, 2010. – 688 с.
7. Пономаренко В. С. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем : [монографія] / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець ; Харків. нац. екон. ун-т. – Х. : ІНЖЕК, 2009. – 430 с.
8. Савіна Г. Г. До питання адаптивного функціонування виробничих систем у контексті їх соціально-економічного розвитку / Г. Г. Савіна // *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 925–927.
9. Горбатенко Ю. В. Генезис наукової думки про сутність та особливості функціонування виробничо-господарських систем / Ю. В. Горбатенко // *Економіка і організація управління*. – 2012. – Вип. 12. – С. 113–120.
10. Оцінка тенденцій розвитку промислових територіальних систем регіону / [наук. ред. С. О. Ішук] ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2008. – 188 с.
11. Регіональні суспільні системи / [відп. ред. Л. К. Семів] ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2007. – 496 с.
12. Крупін В. Є. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем : [монографія] / В. Є. Крупін ; [наук. ред. С. О. Ішук] ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2009. – 218 с.
13. Формування територіальних кластерів як інструменту регіонального розвитку : наук. розробка / [В. В. Мамонова, Ю. О. Куц, О. М. Макаренко та ін.]. – К. : НАДУ, 2013. – 36 с.

#### References

1. Boyko, E. I. (2007) Conceptual bases of designing of spatial development of territorial-production systems. *Regionalna ekonomika*, (1), pp. 28–34.
2. Vasilenko, V. M. (2010) Theoretical problems of regional economy. *Ekonomika i region*, 3 (26), pp. 35–42.
3. Dolishniy, M. I., Shevchouk, L. T. and Shevchouk Ya. V. (2004) Territorial public system as an object of research of regional economy of Ukraine. *Sotsialno-ekonomichni doslidzennya v perehidnyi period. Regionalna suspilna sistema: collection of scient. works*. Lviv: In-t region. doslidz NAN Ukrainy, 3 (1), 446 p.

4. Zaharchenco, V. I. (2004) Transformation processes in industrial territorial systems of Ukraine. Winnytsya: Gipanis, 548 p.
5. Cizim, N. A. (2000) Organization of large-scale economic and production systems. – Harkov: Biznes Inform, 108 p.
6. Mechanisms of management by the development of socio-economic systems. In: E. V. Martyakova (Ed.). Donetsk, 688 p.
7. Ponomarenko, V. S. and Malyarets, L. M. (2009) Data analysis in researches of socio-economic systems. Kharkiv: INZhEC, 430 p.
8. Savina, G. G. (2007) To the problem of adaptive functioning of production systems in the context of their socio-economic development. Problems of the development of foreign-economic relations and attraction of foreign investments: regional aspect. – Donetsk: DonNU, pp. 925–927.
9. Gorbatenko Yu. V. (2012) Genesis of scientific thought about essence and peculiarity of functioning of economic production systems. *Ekonomika i organizatsiya upravlinnya*, (12), pp. 113–120.
10. Estimation of tendencies of the development of industrial territorial systems of region (2008). In: S. O. Ischouk (Ed.). Lviv, 188 p.
11. Regional public systems (2007). In: L. K Semiv (Ed.). Lviv, 496 p.
12. Kroupin, V. E. (2009) Government regulation of foreign-economic activity of territorial-production systems. In: S. O. Ischouk (Ed.). Lviv, 218 p.
13. Mamonova, V. V., Kouts, Yu. O., Makarenko, O. M. et al. (2013) Formation of territorial clusters as an instrument of regional development. Kyiv: NADU, 36 p.

*Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.*

*Рецензенти: І. В. Заблоська, д.е.н., професор, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України; О. В. Коломицева, д.е.н., професор, зав. кафедри економічної кібернетики та маркетингу ЧДТУ.*